

Ставицький А.В., к.е.н., доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Проблема нерівності доходів в умовах глобалізації

Нерівність доходів є зростаючою загрозою для соціальної стабільності всіх країн світу. У роботі показані причини посилення диференціації доходів на основі аналізу економічного розвитку основних країн. За допомогою статистичних даних оцінено авторське значення показника нерівності доходів в Україні, яке майже вдвічі перевищує офіційний показник Держкомстату України.

Ключові слова: нерівність доходів, індекс Джині, соціальна безпека, децильні групи.

Stavytskyy A.V., PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The problem of income inequality under the globalization

Income inequality is a growing threat to social stability of all countries. The article demonstrates the reasons for increasing income differentiation based on the analysis of economic development of the main countries. The author's index of income inequality in Ukraine using official statistics has been calculated. It is shown that this index is almost twice bigger than the official estimation of the State Statistics Committee of Ukraine.

Keywords: income inequality, Gini index, social security, decile groups

Останнім часом проблема нерівності доходів у світовій економіці набуває все більшого значення. Незважаючи на економічне зростання, що призвело протягом 1990-2008 років до створення мільйонів нових робочих місць, нерівність у доходах в більшості регіонів світу різко зросла. Немає жодних сумнівів у тому, що нерівність у доходах є єдиною і найбільшою загрозою для соціальної стабільності в усьому світі: у Сполучених Штатах Америки, на периферії Європи або в Китаї.

Визнання об'єктивності нерівності в розподілі доходів передбачає визначення оптимальної межі їх диференціації і створення системи перерозподілу доходів. Даною проблемою займалися такі вчені, як В. Полтерович [1], А.Шерман [2], Б.Гершман [3], Е. Кемп-Бенедікт [4] та ін.

Метою роботи є аналіз показників нерівності в Україні та світі, а також отримання коректної оцінки показника нерівності загальних доходів в Україні.

Проблема нерівності доходів є багатогранною і критично важливою для стабільності будь-якої економіки, ігнорування цієї проблеми вже привело до сучасної фінансової кризи. Нерівність доходів у суспільстві могла б не представляти проблему, якщо власники капіталу витрачали б більшу частину свого доходу на споживання, проте у сучасному світі значно збільшуються інвестиції найбагатших людей при

достатньо помірному зростанні їхнього споживання. Таким чином, з економіки зникає забезпечений грошовими ресурсами попит, що у короткостроковому періоді призводить до падіння пропозиції, падіння зайнятості.

Практика показує, що якщо політики зневажають структурою розподілу доходів, то наслідки для особистості і суспільства можуть бути вкрай серйозними. З одного боку, підривається зацікавленість людей у стабільності країни, вірі в її потенціал. З іншого боку, зменшення ролі середнього класу веде до зменшення приросту споживання в країні, що дестимулює внутрішній попит та знижує економічний розвиток у довгостроковій перспективі. Також варто відмітити негативний вплив нерівності доходів на розвиток людського потенціалу [5].

Заміна накопичення фізичного капіталу нагромадженням людського капіталу протягом другої половини ХХ ст. змінила якісний вплив нерівності на процес економічного розвитку. Якщо на початкових стадіях економічного розвитку основою був саме матеріальний капітал, то в останні роки він став поступатися своїм значенням людському капіталу. Проте якщо накопиченню матеріального капіталу сприяла нерівність доходів, яка дозволяла концентрувати активи у одних руках, то накопиченню людського капіталу вона тільки заважає, стримуючи економічний розвиток.

Важливість проблеми нерівності доходів відзначає Всесвітній економічний форум (ВЕФ), який серед глобальних ризиків найближчого майбутнього соціально розшарування ставить на перше місце: цю проблему вважає недооціненою 21% експертів [6].

Збільшення нерівності у доходах призводить до посилення економічної та політичної ролі багатіїв, що дає їм можливість ще більшого майнового розшарування. Pew Research Center [7] опублікував результати дослідження на тему конфлікту між багатими та бідними у США: за їх оцінкою цей конфлікт вважає дуже сильним 30%, сильним 36% опитаних, лише 7% – не бачать конфлікту.

Питання нерівності стає таким важливим у економічній теорії, що деякі країни бачать у її зростанні загрозу національній безпеці. Зокрема, Стратегія національної безпеки Російської Федерації серед інших чинників розглядає децільний коефіцієнт,

тобто співвідношення доходів 10% найбільш і 10% найменш забезпеченого населення, як елемент гарантування економічної безпеки країни [8].

На сучасному етапі процесу глобалізації використання розподілу праці з точки зору міжнародної ефективності призводить до підвищення ролі крупних експортерів, великих транснаціональних компаній. Інтереси до збереження цілісності національного господарства фактично ігноруються, оскільки в сучасних умовах призводить до зниження конкурентності самої економіки. Економічна інтеграція призводить до величезної конкуренції за різноманітні ресурси: природні, кваліфіковану робочу силу, ринки збуту тощо. Основні вигоди від впровадження нових технологій, об'єднання ресурсів ТНК використовують у своїх інтересах, поглиблюючи нерівність доходів населення всього світу за допомогою нееквівалентного обміну, що призводить до постійного зростання нерівності доходів. Зокрема, у США за останні 30 років нерівність доходів між 1% найбагатших американців та середньою і найбіднішою частиною населення США зростає майже втричі.

Найбільш розповсюдженим для аналізу нерівності доходів виступає коефіцієнт Джині, який показує міру нерівності доходів домогосподарств деякої країни чи регіону. Як відомо, зараз величина коефіцієнту Джині у світі знаходиться в межах від 0,23 у Швеції до 0,71 у Намібії. Коефіцієнт Джині виріс для американських домогосподарств з 0,34 у середині 1980-х років до 0,38 у 2000-х роках. У Китаї він зріс з 0,3 до 0,4, у Бразилії у 2000 році він досягав 0,55. Крім цього коефіцієнту часто для аналізу застосовуються показники розподілу доходів між найбагатшими 1%, 5%, 10%, 20% та найбіднішими прошарками населення.

На жаль, сучасна економічна теорія засвідчує, що економічне зростання призводить до зростання рівня нерівності у майже всіх країнах. Наприклад, у США дохід після сплати податків найбагатших 10% населення зріс з 1980 до 2004 року з 7,5 до 14% всіх доходів. Якщо у 1976 році 1% найбагатших американців мав у розпорядженні 9% доходів США, то у 2007 році вони вже володіли 24%, що призвело до зростання коефіцієнту Джині на чверть за цей період. Ще більш вираженими зміни

були у країнах СНД, Азії, Латинської Америки, Африки. Найбільше значення коефіцієнту Джині зараз спостерігається у ПАР, де він досягнув значення 0,58 [9].

Не слід думати, що питання нерівності виникло лише у XXI ст. У тому чи іншому вигляді проблема справедливого розподілу доходів існувала завжди. На жаль, зараз важко чисельно виміряти величину нерівності у давні часи, проте статистика зберегла частину даних по 18-19 ст. в деяких країнах світу. У табл.1 представлені основні показники нерівності доходів у найбільш розвинутих країнах двох останніх сторіч: Англії, Голландії, Нідерландах та США. Як бачимо з наведеної таблиці, в середньому значення коефіцієнту Джині було достатньо високим, у більшості випадків перевищувало 0,5.

Таблиця 1

Рівень нерівності у США та Західній Європі у 18-19 ст. [10]

	Англія та Уельс	Англія та Уельс	Голландія	Нідерланди	США
Рік	1759	1802	1732	1808	1774
Коефіцієнт Джині	0.522	0.593	0.610	0.563	0.456
Найбагатші 1%	17.5	14.6	13.7	17.0	8.9
Найбагатші 5%	35.4	39.2	37.0	39.5	24.9
Найбагатші 10%	45.1	48.8	50.9	51.3	35.7
Найбагатші 20%	57.5	63.2	65.8	64.7	48.9
Наступні 40%	30.0	27.8	25.6	22.8	39.1
Найбідніші 40%	12.5	9.0	8.5	12.5	12.0

Джерело: [10]

При цьому частка доходів, що належала 1% найбагатших американців була найменшою серед розвинутих країн того часу та не перевищувала 10%. Найбагатші 20% володіли майже половиною всіх доходів, а найбідніші 20% – 12% всіх доходів.

Перед Великою депресією у 1928 році 1% найбагатших людей США отримував 24% всіх доходів, протягом 1950-1980 років – лише близько 10%, а у 2007 році – знову 23% національного доходу. Розшарування відбувалося і на інших рівнях. Зокрема, доходи 10% найбагатших людей перед Великою депресією становили біля 45% від загальних доходів, впавши до 32% у 1980 році, і досягнувши 48% у 2007 році.

Внаслідок соціальних потрясінь першої половини XX ст. змінювалася пропорція розподілу доходів у США (табл.2). У 1968 році 20% найбагатших американців

володіли лише 42,6% всіх доходів, а найбідніші 20% – 15,3% всіх доходів. Така структура в цілому спостерігалася до кінця 1970-х років, після чого рівень нерівності почав зростати. Вже у 1980 році найбагатший квінтель американців володів знову майже половиною всіх доходів, а у 2009 році – більше половини. В той же час рівень багатств найбіднішого квінтеля впав до 13,3% у 1990 році та 12,0% у 2009 році. Рівень доходів середнього прошарку (найбагатші 20-80% американців) з 53,2% у 1968 році до 46,3% у 2009 році. Таким чином бачимо, що США за рівнем нерівності стрімко наближається до ситуації, характерної для XVIII-XIX століть.

Таблиця 2

Розподіл доходів у США за квінтелями

Квінтель	Рік		
	1968	1990	2009
0- 20%	42,6	46,8	50,3
20-40%	24,5	24,0	23,2
40-60%	17,6	15,8	14,6
60-80%	11,1	9,5	8,6
80-100%	4,2	3,8	3,4

Джерело: [11]

При аналізі найбільших структурних криз виявляється, що найзначніші економічні проблеми виникають саме після концентрації у руках 1% найбагатших людей основних доходів країни. Сама концентрація капіталу не є причиною кризи, проте вона виступає симптомом слабкості економічної системи, при якій домінує викривлена економічна мотивація.

Цікавим підходом видається дослідження, проведене Оксфордським університетом (Великобританія). Їх представники розробили так званий багатоаспектний індекс бідності MPI [12], який враховує доступ людини до освіти, медичної допомоги та інших звичайних речей та послуг, а також ступінь недоїдання, дитячої смертності та гігієни. Якщо люди позбавлені третини та більше відповідних показників, вони ідентифікуються як бідні, якщо ж понад половини – то як дуже бідні. У 2011 році аналіз проводився на основі даних зі 109 країн світу, у яких проживає близько 79% населення планети.

Згідно з результатами дослідження виявлено, що близько половини бідняків

проживає у Південній Азії (827 млн. осіб), 29% – у країнах Центральної та Південної Африки (473 млн.). В той же час, в країнах із середнім рівнем доходів живе в два рази більше жебраків, ніж з низьким – 1 млрд. 189 млн. (72%) проти 459 млн. В Україні вразливим до бідності визнано 1% населення, до страшної бідності – 0,2%.

Рівень бідності в США за підсумками 2010 року зріс до 15,1%, повторивши рекорд 1993 року і трохи не дотягнувши до рівня 1983 року. Абсолютна кількість американців за межею бідності досягло рекордних 46,18 млн. За рік їх кількість зросла на 2,61 млн. людей, а за останні два роки їх стало більше на 6,35 млн. Медіанний реальний дохід знизився до \$ 49445 на домогосподарство в цінах 2010 року, або на 2,3%, фактично дохід типового домогосподарства впав за рік на \$ 1154 на рік. Середній дохід домогосподарства склав \$ 67 530 у цінах 2010 року, впавши за рік на 2,3%, або \$ 1568 на рік. Медіанні реальні доходи американських домогосподарств впали до мінімального рівня з 1996 року. При цьому рівень розшарування на вкрай високих рівнях, більше 50% всіх доходів отримують 20% найбільш заможних домогосподарств, в той час як у 2010 році найбідніші стали ще біднішими, частка 20% домогосподарств з найнижчими доходами знизилася з 3,4% до 3,3% від загальних доходів, а середній реальний дохід такого домогосподарства знизився за рік на 6%. Це говорить про те, що ніяких серйозних структурних змін в США за 2010 рік не відбулося [13].

Певним підтвердженням серйозності проблеми можуть виступати і такі дані. За офіційною статистикою ВВП США на душу населення в цінах 2003 року у 1980 році становив 23300 дол., у 2006 – 38000 дол., тобто реальний ВВП на душу населення зріс за вказаний період на 62%. Проте реальні доходи 90% американців за цей же час зросли лише на 10%. Таким чином, абсолютна більшість американців фактично нічого не отримала від технологічних та фінансових змін останніх десятиріч.

За певними дослідженнями зростання соціальної стратифікації призводить до більш агресивного суспільства. Якщо порівнювати США (високий рівень нерівності) та Японію (низький рівень), то кількість злочинів на 100 000 населення у США більша у 14 разів, рівень психічних розладів вищий у 5 разів, рівень дитячої смертності – у 2,5 рази, підліткова народжуваність – у 12 разів, рівень насильства – у

9 разів [14]. Суспільство з меншими відмінностями у доходах між багатими та бідними є більш згуртованим, суспільне життя – більш стійким, присутній вищий рівень довіри.

За офіційною статистикою індекс Джині в Україні достатньо низький. Проте така ситуація спостерігається лише через неповне охоплення Держкомстатом у вибіркових дослідженнях багатих осіб. За реальними оцінками рівень нерівності в Україні майже аналогічний показникам країн Латинської Америки. Продемонструємо це на такому прикладі.

Згідно з даними Держкомстату рівень доходів населення у третьому кварталі 2011 року становив 334,5 млрд. грн. В той же вибірковий обстеження Держкомстату свідчать, що одне домогосподарство в середньому має рівень доходів 3664,24 грн., що в перерахунку на всю країну дає 194,0 млрд. грн. за цей квартал. Це означає, що за рахунок вибіркості отримання даних сума реальних доходів завищена у порівнянні з офіційними підрахунками на $334,5 - 194,0 = 140,5$ млрд. грн., або 42%. Іншими словами, як мінімум дві п'яті доходів громадян не фіксуються офіційною статистикою.

Така суттєва різниця пояснюється методологічними особливостями проведення вибіркового обстеження. Зокрема, принцип добровільної згоди домогосподарства на участь в обстеженні означає, що автоматично відсіюються домогосподарства, які отримують неофіційні, або не повністю офіційні доходи. Внаслідок цього виникає суттєве заниження показника нерівності доходів, оскільки більша частина осіб, що мають неофіційні доходи, отримують більше середньостатистичних громадян.

Наведений приклад означає, при розгляді децильних груп населення слід суттєво переглянути розмір доходів, які відносяться до кожної частини. Оскільки 10-ий дециль за методологію Держкомстату містить осіб з середньодушовими доходами вищими 1920 грн., то всіх осіб з неофіційними доходами слід віднести саме до нього. Внаслідок цього можемо отримати таку картину (табл.1).

Таблиця 1.

Порівняння розподілу загальних доходів населення України
за різними методиками

Групи	Розподіл загальних доходів за методикою Держкомстату України	Розподіл загальних доходів за авторською методикою
перша(з найменшими доходами)	4,1	2,38
друга	5,7	3,31
третя	6,5	3,77
четверта	7,4	4,29
п'ята	8,2	4,76
шоста	9,1	5,28
сьома	10,2	5,92
восьма	11,4	6,61
дев'ята	13,8	8,00
Десята (з найбільшими доходами)	23,6	55,69
Коефіцієнт концентрації (індекс Джині)	0,27	0,53
Співвідношення загальних доходів 10% найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів	5,8	23,42
Співвідношення загальних доходів 20% найбільш та найменш забезпеченого населення (квінтельний коефіцієнт фондів), разів	3,8	11,21

Очевидно, що отримане значення коефіцієнту Джині 0,53 є дещо завищеним для реальної економіки. Однак таке значення отримане з тієї причини, що використовувалися ті ж самі децильні групи, які розроблені Держкомстатом України.

Компенсуючим фактором дисбалансу доходів може і повинна стати фіскальна політика, завдання якої полягає у регулюванні попиту та пропозиції в економіці. Одним із способів вирішення цієї проблеми є кардинальна реформа податкової системи, яка буде направляти надприбутки капіталу на споживання поточного ВВП, стимулюючи при цьому доходи бідних верств населення. Прикладом може бути повна відміна податків для найбільш бідної частини платників податків і вкрай агресивна оподаткування аж до 90-95% доходів для самої багатшої частини платників податків.

Такі висновки підтверджують і наукові дослідження. У роботі [15] вивчається взаємозв'язок між нерівністю в доходах, розвитком глобальної економіки та роллю держави на основі аналізу 60 країн світу у період з 1970 по 1994 рр. Аналіз проводився у два етапи. На першому етапі перевірявся вплив на доходи населення різноманітних факторів, зокрема: позиції країни у світовій економічній системі, структурі зовнішньої торгівлі, долі експорту сировинних товарів, долі експорту країн-партнерів, розміру державних витрат. На другому етапі вивчалася роль взаємодії між прямими зарубіжними інвестиціями і розміром бюджету країни. Було виявлено, що традиційний вимір торговельної залежності має статистично незначний позитивний ефект на показники нерівності, в той час як доля експорту сировини має визначений негативний ефект. Вплив прямих іноземних інвестицій на нерівність доходів є позитивним при низьких і середніх рівнях відношення розміру державного бюджету до ВВП, але цей ефект має негативний або нульовий вплив в суспільствах з великою часткою державних видатків. Таким чином, автори доходять до висновку, що розподіл доходів залежить від того, як саме держава реагує на зростаючу глобалізацію та пов'язані з цим виклики, наскільки важливою є соціальна складова розвитку країни.

Таким чином слід зазначити, що будь-які реальні зміни в українській економіці можливі лише за умови, коли будуть створені умови для побудови більш справедливої економіки добробуту. Оскільки формування суспільного попиту в першу чергу визначається платоспроможністю «бідних» людей, то мають бути створені умови для того, щоб розрив між бідними та багатими зменшувався. Для цього можна вказати наступні заходи:

- введення прогресивного податку на доходи, причому верхня ставка має наближатися до 90%;

- введення реально працюючого та коректного в адмініструванні податку на нерухомість;

- знищення будь-яких пільг при сплаті податків або проведенні обов'язкових платежів;

- нищівна боротьба з виплатою заробітної плати «в конвертах», або ухилянням від сплати податків;

- підвищення мінімальної заробітної плати;

- обмеження максимального розміру пенсії для всіх категорій людей у розмірі 15 мінімальних прожиткових рівнів.

Тільки значні послідовні кроки у напрямку вирівнювання доходів громадян зможуть послабити соціальну напруженість у країні та сприяти формуванню зростаючого сукупного попиту, який буде виступати рушійною силою розвитку української економіки.

Список використаних джерел

1. Полтерович В.М. Концентрация доходов, нестабильность демократии и экономический рост [Текст] / В. М. Полтерович, В. В. Попов, А. С. Тонис // Экономика и математические методы. - 2009. - Т. 45, № 1. - С. 15-29.
2. Sherman A. Income Gaps Between and Everyone Else More Than Tripled In Last Three Decades, New Data Show: [Електрон. ресурс]: – Режим доступа: <http://www.cbpp.org/cms/index.cfm?fa=view&id=3220>
3. Гершман Б.А. Неравенство доходов и экономический рост: теоретический обзор [Текст] / Б. А. Гершман. // Экономика и математические методы. - 2009. - Т. 45, № 2. - С. 19-30.
4. Kemp-Benedict E. Income Distribution and Poverty Methods of Using Available data in Global Analysis [Текст]/ Eric Kemp-Benedict // IMF Working Papers,2001.
5. Galor O. Inequality, Human Capital Formation And The Process Of Development [Електрон. Ресурс]. / Oded Galor // NBER Working Paper Series. – Working Paper 17058, May 2011. – Режим доступа: <http://www.nber.org/papers/w17058>
6. Global Risks Report 2011 [Електр.ресурс] // World Economic Forum. – Режим доступа: <http://riskreport.weforum.org/>
7. Morin R. Rising Share of Americans See Conflict Between Rich and Poor [Електр.ресурс]/ Rich Morin // Pew Research Center. – Режим доступа: <http://www.pewsocialtrends.org/2012/01/11/rising-share-of-americans-see-conflict-between-rich-and-poor/?src=prc-headline>
8. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года: Указ Президента Российской Федерации от 12.05.2009 № 537: [Електр. ресурс]. – <http://graph.document.kremlin.ru>
9. Rodney R. Inequality Is Untenable // Finance & Development, September 2010, Vol. 47, No. 3.
10. Lindert P. American Incomes Before And After The Revolution [Електр.ресурс]/ P. H. Lindert, J. G. Williamson // National Bureau of Economic Research, Working Paper 17211. – Режим доступа: <http://www.nber.org/papers/w17211>
11. Selected Measures of Household Income Dispersion: 1967 to 2009 [Електр. ресурс] – Режим доступа: <http://www.census.gov/hhes/www/income/data/historical/inequality/ta2.pdf>
12. Multidimensional Poverty Index // [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.ophi.org.uk/policy/multidimensional-poverty-index/>
13. US Census Bureau [Електр.ресурс] – Режим доступа: <http://www.census.gov/>
14. The Equality Trust. [Електр.ресурс]. – Режим доступа: <http://www.equalitytrust.org.uk>
15. Cheol-Sung Lee, Franicois Nielsen, Alderson A.S. Income Inequality, Global Economy and the State // Social Forces. – Volume 86, Number 1. September 2007. – P.77-111.